

Camí de l'Alfara i l'Alfara de Camp de l'Alfara

CAMINS HISTÒRICS I TRADICIONALS DE LES COMARQUES DE TARRAGONA

Qui no porti bon camí que no esperi bona fi

«Se mana que dins temps i espai de tres dies del dia de la publicació desta en avant compladors, adoben y adobar hajen tots los camins Reals, brassos de camins reals, carreteres y vias públiques y per tot allà ahont menester sia y convinga. Debz quals camins traguen tots fens, enderrochs,

brossas, ramas, arbres, matas, rocas, pedras, aiguas, rasas o bassas, algueras de fens ras [...]. Y tots los camins reals y brassos de ells sian esbardissats a deu passas. Totas las desbotadas que sian paredadas o fites partas dins lo temps i espai que dit llochinent manara,

[...] Si algun pont, o pontarró o palanca necessita de fer adobar, o, reparar ho fassen. [...] Que ninguna persona pugá rompre ni espalllar camins reals, brassos de camins reals, carreteres i vias públiques en pena de deu lluras.»

Vil·lana del Penedès. Arxius Històric Comarcals. Ordenances 1703 (recollides per Benjami Català)

DIRECCIÓ

Servei de Cultura de la Diputació de Tarragona

COORDINACIÓ I CONTINGUTS

Rafael López-Monné

DISENY GRÀFIC

Elena Cruz

PRODUCCIÓ

Meographic

TEXTOS

Rafael López-Monné i Xavier Camp de Besos

FOTOGRAFIES

Rafael López-Monné

IL·LUSTRACIONS

Benjami Català Berach

COL·LABORADORS

Manel Serra, Jaume Sillat, Benjami Català, Manel Martínez i Garcia, Josep Zaragoza, Salvador Caró, Xavier Mirandó, Joan Badalà Bellon, Jordi Llorens i Ben Josep M. Masas, Josep Escobé, Josep Giranes, Josep Jordana, Pau Espués, Anna Anyó i Climent Ferré.

CORRECCIÓ LINGÜÍSTICA

Josep Antiques

BASE CARTOGràFICA

Institut Cartogràfic de Catalunya

Aquesta exposició està basada en la publicació *Camins històrics i tradicionals de les comarques de Tarragona*, editada el 2005 per la Diputació de Tarragona i que es pot sol·licitar a la Unitat de Publicacions del Servei de Cultura de la Diputació de Tarragona.

Telèfon: 977 235 032
cultura@tgma.altanet.org

El Servei d'Assistència Municipal (SAM) de la Diputació de Tarragona ofereix assessorament als ajuntaments que vulguin estudiar la declaració d'un camí com a Bé Patrimonial d'Interès Local o Comarcàl.

Telèfon: 977 29 66 50
http://www.altanet.org/samweb
sam@altanet.org

Els antics camins i el patrimoni

Més vell que l'anar a peu

Els camins d'un territori són tan antics com el seu poblament, perquè totes les comunitats humanes es procuren camins per satisfer llurs necessitats de mobilitat i d'intercanvi. Això fa que les vies de comunicació siguin una part indestriable de la nostra identitat com a comunitat.

A casa nostra, fins fa ben poc, els camins tradicionals s'han percebut generalment com a quelcom del passat, mancats d'utilitat i sinònim d'endarreriment. Ha calgut digerir els canvis de la modernitat per poder mirar amb nous ulls els humils camins tradicionals.

Ara som capaços de veure els valors de la tècnica constructiva amb què van ser bastits. Ara ens adonem del seu valor com a vies públiques que ens garanteixen, a dreta l'lei, poder travessar determinades àrees i racons del país. Ara comencem a entreveure el seu valor com a patrimoni cultural i històric, imprescindible per entendre i explicar el nostre passat. Ara, quan podem viatjar d'un punt a un altre ràpidament i confortable, és quan descobrim el plaer d'anar a peu, pausadament.

El repte rau en aconseguir que la sensibilització envers el valor dels antics camins arribi a temps d'evitar les pitjors conseqüències de l'accelerada degradació i destrucció—sovint irreflexiva i gratuïta—que pateix aquest patrimoni.

Els antics camins constitueixen una peça clau per conèixer com vivien els nostres avantpassats: per on arribaven les mercaderies, els músics, els soldats, per on s'anava a festejar...

A banda d'un element identitari de primer ordre, els camins antics són un recurs valuós per interpretar i divulgar la resta de patrimoni.

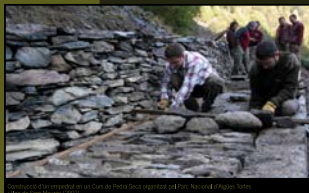
Els camins no apareixen solament de trepitjar-los. La majoria són obres construïdes, d'obra civil, on la tècnica de la pedra seca ha tingut una importància cabdal.

Una de les vies més antigues del territori de l'Alt Camp.

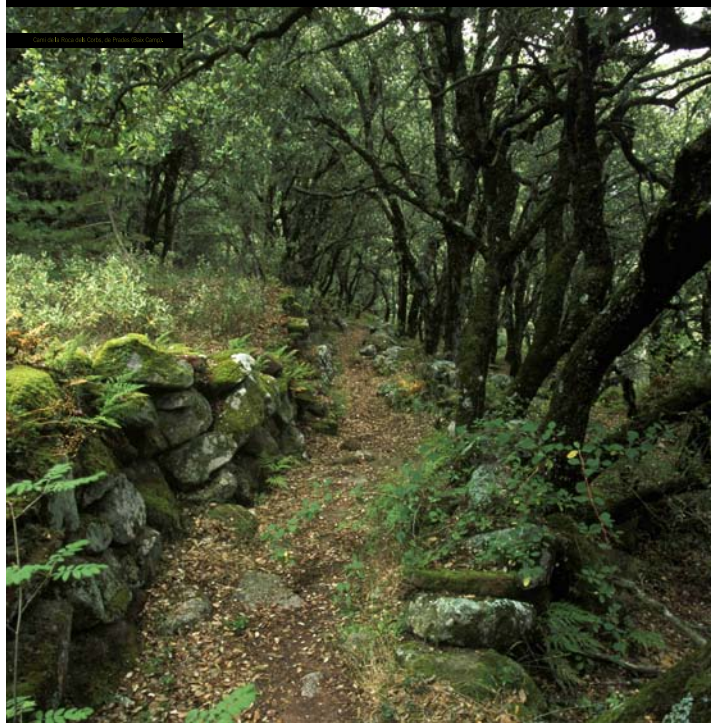

Una de les vies més antigues del territori de l'Alt Camp.

Trava de restauració d'un camí antic del territori de l'Alt Camp.

La vida és moviment i trànsit, la vida és camí. Els camins han esdevingut sinònim de vida, d'anhel, d'humanitat.

Els camins tradicionals

No deixis les sendes velles per les novelles

Els camins tradicionals són aquells que van ser construïts abans de la motorització, abans de la revolució industrial i, doncs, que no han estat adaptats als vehicles a motor. La seva lògica i l'adaptació al relleu és extraordinària. Cal pensar que no podien tenir desnivells ni pendents excessius, ni tampoc passos massa estrets o lliscants que posessin en perill la vida dels animals de bast.

Sempre que era possible, els camins tradicionals travessaven a guai els torrents i els rius. Quan no hi havia altre remei es construïa un pont, de pedra o de fusta. De pedra, encara se'n conserven bastants, la majoria d'època medieval; en canvi, dels ponts tradicionals de fusta, no en queda cap rastre.

Segons la mena de trànsit per al qual van ser pensats, els camins tradicionals presenten amplades diferents. Se'n poden distingir quatre tipus fonamentals: els camins de carro, els camins de ferradura, els corriols o senderes i els camins ramaders.

Els camins rals o camins reials—sovint mitificats—són simplement els antics camins que unien les poblacions i que definien els grans itineraris comarcals i regionals. La distinció real significava que el rei emparava aquests camins, encara que, de fet, com recullen els usatges ja al segle XII, tots els camins públics estaven sota la protecció del poder reial.

Que els camins tinguessin aquesta condició, no suposava que fossin empedrats ni carreters, tampoc que la corona els construís o que pagués el seu manteniment, ni tan sols que estiguessin en bon estat. La construcció i el manteniment requereien normalment en els veïns, de grat o per força, encara que també es pagaven amb peatges i contribucions.

Pont de pedra a l'embocadura del riu de Montoliu (Tarragona).

Els camins tradicionals són aquells que van ser construïts abans de la motorització.

Es poden distingir quatre tipus fonamentals de camins tradicionals: els corriols, els camins de ferradura, els de carro i els ramaders.

SENDERS, CORRIOLS I TIRANYS

Es tracta de la categoria més simple de camí tradicional. No són res més, sovint, que una línia de terra premsada, oberta pel mateix trànsit de vianants i animals. Les amplades solen anar entre 0,40 i 0,50 m, i no són adequats per al pas d'animals carregats amb alforges.

Freqüentment, els corriols eren drecceres consolidades que escurçaven la longitud del camí de ferradura principal. Tot i que poden presentar espones, graons i passos picats a la pedra, no acostumen a tenir gaires mostres d'obra.

Sendera en el Baix Camp, a la serra de l'Albora (Montsià).

Passeig al Montsià, a la serra de l'Albora (Montsià).

Les amplades dels senders solen anar entre 0,40 i 0,50 m, i no són adequats per al pas d'animals carregats amb alforges.

Sendera al Montsià, a la serra de l'Albora (Montsià).

Els camins tradicionals

ELS CAMINS DE FERRADURA O DE BAST

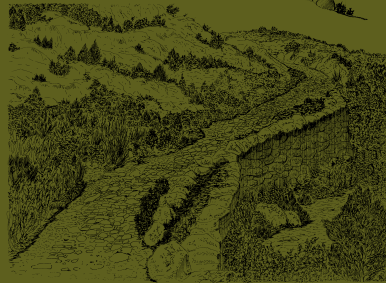
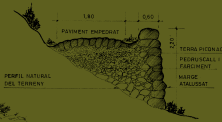
Van ser construïts perquè hi poguessin circular animals de càrrega amb alforges. Els camins de bast són els més freqüents en zones de muntanya, allí on cal superar desnivells importants. L'amplada més habitual oscil·la entre 0,80 i 1,80 m, tot i que avui dia la vegetació redueix considerablement l'amplada aparent de molts d'aquests camins.

Quan els camins ascendien o travessaven vessants, calia excavar un graó en el pendient –la caixa del camí–, amb una amplada suficient per al trànsit de persones i besties. Si el terreny ho permet, la caixa és simplement de terra i la vegetació natural subjecta els marges; però, quan era necessari, es construïen murs de pedra seca perquè el camí no s'esbalçés pendient avall i per fixar el talús del pendient de dalt.

A banda dels graons construïts amb pedres i de les aigüeres que evacuaven l'aigua de pluja fora del camí, és relativament freqüent trobar graons i passos de considerable amplada excavats a la pedra viva.

Els empedrats són un dels elements més característics d'aquesta mena de camins. Solen ser habituals a prop dels pobles, on el trànsit era més important, als trams de fort pendient i als indrets on l'acumulació d'aigua o de fens enfangaven el vial i en dificultaven el pas. La datació dels empedrats generalment resulta molt difícil. El trànsit intens de cavalleries els malmetia i eren mantinguts i refets regularment, fins a dates relativament recents.

Els empedrats recobren sectors d'un camí, de vegades força llargs, però rarament tota la seva longitud. Tot i ser freqüents, representen un percentatge petit dins del total de la superfície dels camins tradicionals, que normalment són de terra esplanada i comprimida pel mateix trànsit.

Perfil de la caixa del camí de la zona de l'1100, Basa d'Alto.

Març del 2010 a Sant Joan de Vilatorrada.

Van ser construïts perquè hi poguessin circular animals de càrrega amb alforges i són els camins més freqüents en àrees de muntanya.

Camí de la zona de l'1100, Basa d'Alto.

Es solien empedrar els trams de fort pendient, els llocs de més trànsit i els indrets on l'acumulació d'aigua dificultava el pas.

La amplada més habitual oscil·la entre 0,80 i 1,80 m.

Els camins tradicionals

ELS CAMINS DE CARRO

Els camins de carro eren una raresa a les àrees de muntanya: eren pràcticament inexistent fora de les planes agrícoles, la terra baixa i els pobles situats en altiplans que disposaven d'alguns camps plans a tocar de les cases.

Solen presentar amplades entre 1,80 i 2,20 m. Es tracta normalment de vials per a un sol carro, encara que sovint es troben eixamplaments que permeten l'encreuament de dos vehicles. Tret d'algunes vies romanes i d'alguns casos especials amb fermes empedrats, la majoria de camins carreters són de terra prensada pel transit d'animals, persones i carros.

Quan passen arran dels ribassos que tallen el pendent, els camins carreters sovint disposen de murets i espones de pedra seca. Quan travessen terrenys molt plans, poden tenir la forma d'un simple vial de terra que travessa els camps, però també poden estar perfectament delimitats amb murets de pedra.

Davant la presència de lliseres en pendent, els experts asseguren que era habitual excavar carrils a la pedra viva per evitar que el carro llisqués de costat. El pas de rodes i més rodes, ajudat per l'erosió de l'aigua, ha donat lloc a roderes de vegades força espectaculars.

Una gran part d'aquests antics camins carreters han esdevingut camins de tractor per a ús agrícola i d'altres, simplement, s'han convertit en pistes o carreteres. És habitual que s'eixamplin i es pavimentin amb asfalt o ciment, però rarament es valoren els inconvenients d'aquestes transformacions.

Cami de Móra (Baix Penedès).

Els camins de carro eren una raresa a les àrees de muntanya: eren pràcticament inexistent fora de les planes agrícoles, la terra baixa i els pobles situats en altiplans.

Vials excavats a la pedra viva a Camí de Sant Joan de Vilatorrada.

Solen presentar amplades entre 1,80 i 2,20 m.

Era habitual excavar carrils a les lliseres de pedra per conduir el carro i evitar que llisqués de costat.

Cami de Móra (Baix Penedès).

Cami de Móra (Baix Penedès).

Els camins tradicionals

ELS CAMINS RAMADERS

Els camins ramaders –comunament anomenats carrerades i figallos– no constitueixen camins en el sentit estricte: són una faixa de terreny per on el bestiar té dret a transitar per traslladar-se d'un peixiu a un altre. Les àrees de pastura d'hivern i estiu poden estar a centenars de quilòmetres una de l'altra i, lògicament, els animals han de poder alimentar-se mentre caminen.

És per aquesta raó que els camins ramaders presenten amplades molt considerables, que solen oscil·lar entre 10 i 30 m, però que poden assolir amplades de fins a 40 i 50 m. Ja que sovint coincideixen amb altres camins –de ferradura, de carro, pistes o carreteres–, cal no confondre la veritable amplada del camí ramader amb l'amplada aparent del vial que compren.

Aquests són els únics camins que compten amb un marc jurídic específic que els defineix i en regula l'ús. La Llei 3/1995, de 23 de març, de vies pecuàries, estableix que els camins ramaders són «las rutas o itinerarios por donde discurre o ha venido discurrendo tradicionalmente el tránsito ganadero», i determina clarament que es tracta de béns de domini i d'ús públic.

D'acord amb la llei, són usos compatibles amb l'ús ramader tradicional les pràctiques agrícoles que no destorbin el trànsit del bestiar. Com a usos complementaris es consideren la passejada, el senderisme, les marxas a cavall i l'ús amb vehicles no motoritzats quan respectin la prioritat del trànsit ramader.

Malgrat que la llei obliga a inventariar-los i protegir-los, sovint resulta difícil conèixer el recorregut i els límits dels camins ramaders. La principal causa és que encara són molt escassos els inventaris acurats i complets de la xarxa de camins ramaders a Catalunya.

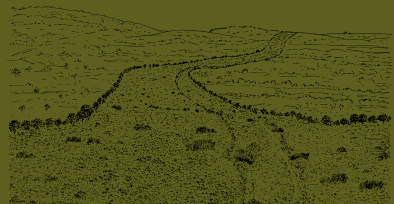

Foto de Ramon Jordà i Ferrer (18).

Les vies pecuàries són els camins per on el bestiar té dret a transitar per arribar a les pastures.

Les amplades dels camins ramaders solen oscil·lar entre 10 i 30 m, però poden assolir amplades de 40 i 50 m.

La Llei 3/1995, de 23 de març, de vies pecuàries, determina clarament que es tracta de béns de domini i d'ús públic.

Camí ramader a Sant Joan de Vilatorrada.

